

Тадқиқот **uz**

ЎЗБЕКИСТОНДА ИЛМИЙ-АМАЛИЙ ТАДҚИҚОТЛАР МАВЗУСИДАГИ КОНФЕРЕНЦИЯ МАТЕРИАЛЛАРИ

2020

- » Ҳуқуқий тадқиқотлар
- » Фалсафа ва ҳаёт соҳасидаги қарашлар
- » Тарих саҳифаларидағи изланишлар
- » Социология ва политологиянинг жамиятимизда тутган ўрни
- » Иқтисодиётда инновацияларнинг тутган ўрни
- » Филология фанларини ривожлантириш йўлидаги тадқиқотлар
- » Педагогика ва психология соҳаларидаги инновациялар
- » Маданият ва санъат соҳаларини ривожланиши
- » Архитектура ва дизайн йўналиши ривожланиши
- » Техника ва технология соҳасидаги инновациялар
- » Физика-математика фанлари ютуқлари
- » Биомедицина ва амалиёт соҳасидаги илмий изланишлар
- » Кимё фанлари ютуқлари
- » Биология ва экология соҳасидаги инновациялар
- » Агропроцессинг ривожланиш йўналишлари
- » Геология-минерология соҳасидаги инновациялар

No 19
31 август

conferences.uz

**"ЎЗБЕКИСТОНДА ИЛМИЙ-АМАЛИЙ ТАДҚИҚОТЛАР"
МАВЗУСИДАГИ РЕСПУБЛИКА 19-КҮП ТАРМОҚЛИ
ИЛМИЙ МАСОФАВИЙ ОНЛАЙН КОНФЕРЕНЦИЯ
МАТЕРИАЛЛАРИ
12-ҚИСМ**

**МАТЕРИАЛЫ РЕСПУБЛИКАНСКОЙ
19-МЕЖДИСЦИПЛИНАРНОЙ ДИСТАНЦИОННОЙ
ОНЛАЙН КОНФЕРЕНЦИИ НА ТЕМУ "НАУЧНО-
ПРАКТИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ В УЗБЕКИСТАНЕ"
ЧАСТЬ-12**

**MATERIALS OF THE REPUBLICAN
19-MULTIDISCIPLINARY ONLINE DISTANCE
CONFERENCE ON "SCIENTIFIC AND PRACTICAL
RESEARCH IN UZBEKISTAN"
PART-12**

ТОШКЕНТ-2020

УУК 001 (062)
КБК 72я43

"Ўзбекистонда илмий-амалий тадқиқотлар" [Тошкент; 2020]

"Ўзбекистонда илмий-амалий тадқиқотлар" мавзусидаги республика 19-кўп тармоқли илмий масофавий онлайн конференция материаллари тўплами, 30 август 2020 йил. - Тошкент: Tadqiqot, 2020. - 17 б.

Ушбу Республика-илмий онлайн конференция 2017-2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналишлари бўйича Ҳаракатлар стратегиясида кўзда тутилган вазифа - илмий изланиш ютуқларини амалиётга жорий этиши йўли билан фан соҳаларини ривожлантиришга баршиланган.

Ушбу Республика илмий конференцияси таълим соҳасида меҳнат қилиб келаётган профессор - ўқитувчи ва талаба-ўқувчилар томонидан тайёрланган илмий тезислар киритилган бўлиб, унда таълим тизимида илфор замонавий ютуқлар, натижалар, муаммолар, очимини кутаётган вазифалар ва илм-фан тараққиётининг истиқболдаги режалари таҳлил қилинган конференцияси.

Масъул муҳаррир: Файзиев Шохруд Фармонович, ю.ф.д., доцент.

1.Хуқуқий тадқиқотлар йўналиши

Профессор в.б.,ю.ф.н. Юсувалиева Раҳима (Жаҳон иқтисодиёти ва дипломатия университети)

2.Фалсафа ва ҳаёт соҳасидаги қарашлар

Доцент Норматова Дилдора Эсоналиевна(Фарғона давлат университети)

3.Тарих саҳифаларидағи изланишлар

Исмаилов Ҳусанбой Маҳаммадқосим ўғли (Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси хузуридаги Таълим сифатини назорат қилиш давлат инспекцияси)

4.Социология ва политологиянинг жамиятимизда тутган ўрни

Доцент Уринбоев Хошимжон Бунатович (Наманганд мухандислик-қурилиш институти)

5.Давлат бошқаруви

PhD Шакирова Шоҳида Юсуповна (Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси хузуридаги "Оила" илмий-амалий тадқиқот маркази)

6.Журналистика

Тошбоева Барнохон Одилжоновна(Андижон давлат университети)

7.Филология фанларини ривожлантириш йўлидаги тадқиқотлар

Самигова Умида Хамидуллаевна (Тошкент вилоят халқ таълими ходимларини қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш худудий маркази)

8.Адабиёт

PhD Абдумажида Дилдора Раҳматуллаевна (Тошкент Молия институти)

9.Иқтисодиётда инновацияларнинг тутган ўрни

Phd Воҳидова Меҳри Ҳасанова (Тошкент давлат шарқшунослик институти)

10.Педагогика ва психология соҳаларидағи инновациялар

Турсунназарова Эльвира Тахировна (Навоий вилоят халқ таълими ходимларини қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш ҳудудий маркази)

11.Жисмоний тарбия ва спорт

Усмонова Дилфузахон Иброҳимовна (Жисмоний тарбия ва спорт университети)

12.Маданият ва санъат соҳаларини ривожлантириш

Тоштемиров Отабек Абидович (Фарғона политехника институти)

13.Архитектура ва дизайн йўналиши ривожланиши

Бобоҳонов Олтибой Раҳмонович (Сурхандарё вилояти техника филиали)

14.Тасвирий санъат ва дизайн

Доцент Чарисев Турсун Хуваевич (Ўзбекистон давлат консерваторияси)

15.Мусиқа ва ҳаёт

Доцент Чарисев Турсун Хуваевич (Ўзбекистон давлат консерваторияси)

16.Техника ва технология соҳасидаги инновациялар

Доцент Нормирзаев Абдуқаюм Раҳимбердиевич (Наманган мухандислик-курилиш институти)

17.Физика-математика фанлари ютуқлари

Доцент Соҳадалиев Абдурашид Мамадалиевич (Наманган мухандислик-технология институти)

18.Биомедицина ва амалиёт соҳасидаги илмий изланишлар

Т.Ф.д., доцент Маматова Нодира Мухтаровна (Тошкент давлат стоматология институти)

19.Фармацевтика

Жалилов Фазлиддин Содиқовиҷ, фарм.ф.н., доцент, Тошкент фармацевтика институти, Дори воситаларини стандартлантириш ва сифат менежменти кафедраси мудири

20.Ветеринария

Жалилов Фазлиддин Содиқовиҷ, фарм.ф.н., доцент, Тошкент фармацевтика институти, Дори воситаларини стандартлантириш ва сифат менежменти кафедраси мудири

21.Кимё фанлари ютуқлари

Рахмонова Доно Қаххоровна (Навоий вилояти табиий фанлар методисти)

22.Биология ва экология соҳасидаги инновациялар

Йўлдошев Лазиз Толивович (Бухоро давлат университети)

23.Агропроцессинг ривожланиш йўналишлари

Доцент Сувонов Боймурод Ўралович (Тошкент ирригация ва қишлоқ хўжалигини механизациялаш мухандислари институти)

24.Геология-минерология соҳасидаги инновациялар

Phd доцент Қаҳҳоров Ўқтам Абдурахимович (Тошкент ирригация ва қишлоқ хўжалигини механизациялаш мухандислари институти)

25.География

Йўлдошев Лазиз Толивович (Бухоро давлат университети)

Тўпламга киритилган тезислардаги маълумотларнинг хаққонийлиги ва иқтибосларнинг тўғрилигига муаллифлар масъулдир.

© Муаллифлар жамоаси

© Tadqiqot.uz

PageMaker\Верстка\Сахифаловчи: Шахрам Файзиев

Контакт редакций научных журналов. tadqiqot.uz

ООО Tadqiqot, город Ташкент,
улица Амира Темура пр.1, дом-2.

Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Тел: (+998-94) 404-0000

Editorial staff of the journals of tadqiqot.uz

Tadqiqot LLC The city of Tashkent,
Amir Temur Street pr.1, House 2.

Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Phone: (+998-94) 404-0000

**МАДАНИЯТ ВА САНЪАТ СОҲАЛАРИНИ
РИВОЖЛАНТИРИШ**

1. Шукурова Наргиза Абдурахимова

ЎЗБЕКИСТОН МАДАНИЯТИНИНГ МОДЕРНИЗАЦИЯЛАШУВИДА
МАДАНИЯТЛАРАРО ҲАМКОРЛИКНИНГ ЎРНИ 7

2. Muxammadova Dilfuza Mahmudovna

MUSIQA MADANIYATINING RIVOJIDA MAQOMNING O'RNI 9

3. Қорабоева Марғубаҳон

“ЎЛМАС ҚАДРИЯТЛАРНИНГ ҚАДИМИЙ ТУРИ” 11

4. Razzaqov Kamalbek Narimanovich

TEATR SAN'ATI TARIXI 13

5. Xudoybergonov Bekmamat Abdusharipovich

RUBOB-PRIMA CHOLG'USI 15

МАДАНИЯТ ВА САНЪАТ СОҲАЛАРИНИ РИВОЖЛАНТИРИШ

ЎЗБЕКИСТОН МАДАНИЯТИНИНГ МОДЕРНИЗАЦИЯЛАШУВИДА МАДАНИЯТЛАРАРО ҲАМКОРЛИКНИНГ ЎРНИ

*Шукурова Наргиза Абдурахимова
Н.А.Шукурова- ЎзДСМИ,
“Санъатшунослик ва маданиятишунослик”
кафедраси “Маданиятишунослик”
мутахассислиги, Тошкент шаҳри*

Аннотация: Ўзбекистон маданиятининг модернизациялашувида маданиятларо ҳамкорликнинг ўрни, Ўзбекистон маданий мероси ва унинг жаҳон цивилизациясида тутгани ўрни ҳамда Ўзбекистон Республикасида миллий маданиятни янада ривожлантириш концепцияси асосида миллий маданиятни янада ривожлантиришга алоҳида эътибор берилалётганлиги қайд этилади.

Калит сўзлар: Модернизациялашув, маданиятларо коммуникация, маданиятларо ҳамкорлик, маданий мерос, жаҳон ҳамжамияти, концепция, миллий маданият.

Илм инсон онгу шуури, ақл-заковати, тафаккури ҳосиласи. Инсон – ақл заковатининг эса чек-чегараси йўқ. Унинг тафаккури доимо оқиб турадиган чашмага ўхшайди. У ҳамиша турфа хил янгиликлар, кашфиётлар, ихтиrolар яратишда давом этаверади. Булар ҳаётда улкан юксалишлар юзага келишига хисса қўшади, тараққиёт, тамаддун йўлини очиб беради. Шунинг учун илм-фан барча даврларда тараққиётнинг мангулик чашмаси ҳисобланган ва бундан кейин ҳам шундай бўлиб қолаверади.

Бугунги тезкор жараёнда ҳеч бир мамлакат жаҳон ҳамжамияти билан ҳамкорликларсиз, ундан узилган ҳолда ўз ривожланиш йўлини белгилай олмайди. Илм-фан тараққиёти ҳам дунё олимлари ўртасида ўзаро ҳамкорликларни кучайтиришни талаб этмоқда. Шу ўринда улуғ испан адиби Сервантеснинг, "... тарих фаолиятимиз хазинаси, ўтмиш гувоҳи, бугунги кун учун ибрат ва ўйтит, келажак учун огоҳлантиришдир" [1.846] деган сўзларида катта фалсафий маъно бордир. Чунки, тарихни билмаган киши ҳар қадамда хатога йўл қўяди, ўз тарихи билан фахрланмайдиган халқ эса ўз келажагини тасаввур қилолмайди.

Бугунги кунда инсоният олдида янги глобал муаммолар пайдо бўлмоқда. Улар иқлим ўзгаришлари, экотизим ва биохилма-хилликни сақлаш, табиий заҳираларнинг тугаб бориши, тинчликни асрар, инсон руҳий экологияси каби ўткир муаммоларни қайд этиш мумкин. Уларнинг оқилона ечими эса ҳар бир инсоннинг интеллектуал салоҳиятининг ўсишини, асрар мобайнида вужудга келган қонунларни қайта идрок этиш ва янгича баҳолашни, бизни қуршаб турган борлиқни кенг миқёсда ўрганиш ҳамда тўғри илмий тадқикот ва тажрибалар олиб бориб, назарий хulosалар чиқариш зарурлигини кўрсатмоқда. Шуни алоҳида таъкидлаш жоизки, "замонавий маданиятишунослик фанида глобаллашув шароитида маданиятларнинг ўзаро алоқадорлиги демократия, плюрализм, толерантлик принципларига асосланиши кераклиги татбик қилинмоқда".

Инсон, энг аввало, фикр қилиши, бирор янги нарсани яратишни ҳаёлида пишиб этиштириши керак, бу пишиб этилган фикрни, ғояни сўзда ифодалаш, бошқаларга етказа олиши зарур. Шундан кейин уни ҳаётда амалга ошириши, дунё тамаддуни учун хизмат қилдириши зарурдир. Ўтмишда яшаб ўтган олис аждодларимиз ҳаётнинг юксалишида илм-фаннынг ролини ана шундай белгилаганлар.

Жаҳон тарихида илм-фангага тўсқинлик бўлган, олимлар, илм ахллари қувғин қилинган, қатағон этилган, тараққиёт йўллари тўсилган даврлар бўлган. Лекин бу ҳаёт тамаддунини ҳеч вакт орқага суро олмаган. Қадимда шарқ ўлкаларида алломаларга, илм ахлларига алоҳида эҳтиром кўрсатилган.

Бу хусусда Абу Райхон Берунийнинг “Хоразмнинг машҳур кишилари” китобида бир воқеа келтирилади: “Хоразмшох май ичиш учун саройдан чиқди. Менинг уйимга яқинлашиб, келганини билдиришни буюрди. Унинг хузурига чиқишга бироз кечикдим. У хужрам олдида тўхтаб, отдан ерга тушмоқчи бўлибтурган эди. Мен ер ўтиниб, унга отдан тушманг дея ёлвордим. У менга қараб; “Билим барча мулкларнинг энг аълосидур, барча унга интилур, унинг ўзи келмайдур. Агар бу эски дунёда шундай қонунлар бўлмаганида эди, мен ҳузурингга келмасдим, мен келдим, яинки мен эмас, сендаги билим юқори туради”, - деб таъкидлайди.[2 44.]

Бугунги кунга келиб, ҳеч бир мамлакат жаҳон ҳамжамияти билан ҳамкорликларсиз, ундан узилган ҳолда ўз ривожланиш йўлини белгилай олмайди. Шунингдек илм-фан тараққиёти ҳам дунё олимлари, ўртасида ўзаро ҳамкорликларни кучайтиришни талаб этмоқда. Чунки, эндиликда барча маданиятлар ўзлигини саклаш учун модернлашишга мажбур бўлмоқдалар. Шу ўринда алоҳида таъкидлаш лозимки, Шарқда мавжуд бўлган илк ўрта асрлар цивилизацияси бутун ғарбга ижобий таъсир ўтказган кейинчалик эса, ғарбда шаклланган цивилизация Шарқ тараққиётига ўз таъсирини ўтказган ва шу аснода цивилизациялар миллат, ҳалқ ва мамлакатларнинг ўзаро яқинлашувида ҳам ижобий аҳамиятга эга бўлибкелган.

Ҳозирги кунда ЮНЕСКО Марказий Осиёда мулоқот ва тадқиқотларни кучайтиришга қаратилган аҳамиятга молик ташаббусларга етакчилик қилиб келмоқда. Олти жилдан иборат бўлган, “Марказий Осиё цивилизациялари тарихи” деб номланган китоблар туркуми ушбу минтақанинг тарихи, маданияти ва илмий ютуқларининг ўта чукур ва муҳим илмий тадқиқотлари самарасидир. Бундан ташқари ЮНЕСКО Буюк Ипак Йўли масалалари бўйича билимлар алмашиши учун мўлжалланган, турли илмий йўналишлардаги ёндашувлар орқали олим ва тадқиқчиларни бирлаштиришга қаратилган “Ипак йўли” онлайн платформаси инновацион ташаббусини амалга оширишни бошлаб юборди. Ушбу ташаббус, Осиё, Африка ва Европанинг 55 мамлакатини бирлаштирган ҳолда, ҳалқаро ҳамкорлик, ривожланиш ва мулоқот юритиш мақсадида Буюк Ипак Йўлини замонавий рақамли мақонда қайта тикламоқда. Бундай мисолларни кўплаб келтириш мумкин-ки, айни дамда илмий қадриятларнинг инсон ва жамиятнинг маънавий камолотидаги аҳамияти каттадир. Марказий Осиёдан етишиб чиққан улуғ мутаффакирлар эътиқод далиллари билан ақл далилларини ўзаро мувафиқлаштиришга, кенг оммани дунёвий ва диний илмларни пухта олам сирларини билишга даъват этганлар.

Шарқона дунёқараш йўналишларининг ҳозирги замон Ғарб фикрига таъсири, микрокоинот ва макрокоинот уйғунлиги, инсоннинг ички дунёсини фалсафий тушуниш ахлоқий ва эстетик ғояларга тааллуқлилигидадир.

Фойдаланилган адабиётлар

1. А.Маврулов, Д.Бозаров ва бошқалар. Шарқ ренессанси даври алломалари ва мутафаккирларининг илмий-фалсафий мероси /монография: - Т.: “Сано стандарт”, 2017 й.
2. Аҳмедов А.Ахмад –ал Фарғоний. Маънавият юлдузлари. 2006. Б. 67.
3. Абу Райхон Беруний. Танланган асарлар.
4. Ф.Зоҳидов ва бошқалар. Шарқ алломалари мероси-фаҳримиз, ифтихоримиз. Фарғона: ”Фарғона” нашриёти, 2014 йил.
5. Ўзбекистон Республикасида миллий маданиятни янада ривожлантириш концепцияси. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2018 йил “28” ноябрдаги ПК -4038 – сон қарори

MUSIQA MADANIYATINING RIVOJIDA MAQOMNING O'RNI

*Muxammadova Dilfuza Mahmudovna
Navoiy viloyati Qiziltepa tumani 12-umumta'lim maktabi
Musiqi madaniyati fani o'qituvchisi
Telefon: +998(91) 339 80 82*

Annotatsiya: Ushbu maqolada musiqa madaniyati va uning rivoji, maqom va maqomchilik san`ati haqida fikr yuritiladi. Maqomning ko`p asrlik tarixga ega ekanligi, bu turdagи musiqiy san`at avloddan avlodga meros bolib o'tib kelayotganligi haqida ma'lumot beriladi.

Kalit so`zlar: maqom, shashmaqom, mumtoz ashula, kasbiy xonanda

Maqom san`ati o`zining ko`p asrlik tarixiga ega. Bu turdagи musiqiy san`at avloddan avlodga meros bo`lib kelmoqda. Ma'lumki, ulug`vor maqom san`ati milliy ma`naviy mulkimizning eng qimmatli va ardoqli xazinasi hisoblanadi. Xalqimizning yuksak ongi, didi, ruhiy talab va ehtiyojlariga bastakorlik ijodiyoti, ustozona hofizlik va sozandalik ijrochiligi ma`naviy ozuqa berib kelgan.

“Maqom” atamasi asli arabcha bo`lib, ko`p ma`nolarni, shu jumladan, “o`rin”, “joy”, “daraja”, “martaba”, “manzilgoh” kabi tushunchlarni ifodalaydi. Musiqada esa dastlab ”cholg`u asboblarida tovush hosil etiladigan joy”, ya`ni parda ma`nosiga bog`liqdir. Yana boshqa ko`pgina mazmun jihatlari ham aynan shu pardalarga bevosita bog`lanadi. Maqom – bu mukammal pardalar uyushmasi va doira usullari mushtarakligida ijod etilgan cholg`u kuy va ashulalar turkumidir. Hozir O`zbekistonda maqomlarning uch asosiy turi mavjud bo`lib, ular quyidagicha nomlanadi.

1. Shashmaqom .
2. Xorazm maqomlari.
3. Farg`ona – Toshkent maqom yo`llari.

Shashmaqom – bu Olti maqom degani bo`lib, u quyidagi maqomlardan tashkil topadi:

1. Buzruk – ma`nosi “katta”, “ulug`”, “buyuk” .
2. Rost – ma`nosi “to`g`ri”, “chin”, “haqiqiy”.
3. Navo – ma`nosi “kuy”, “mungli kuy”.
4. Dugoh – ma`nosi “ikki o`rin”, “ikki oy”, “ikki parda”.
5. Segoh – ma`nosi “uch o`rin”, “uch joy”, “uch parda”.
6. Iroq – ma`nosi shu nomli arab mamlakatiga nisbat berilgan.

Maqomlarni besh chiziqli nota tizimi asosida yozib olish ishlari XX asr davomida bir necha bor amalga oshirildi. Xususan, taniqli kompozitor va etnograf V. A. Uspenskiy (1879-1949) XX asrning 20-yillarida Buxoroda maqomchi ustozlar hofiz Ota Jalol Nosirov va tanburchi Ota G`iyos Abdug`anilar ijrosida salobathli Olti maqom tizimini nota yozuvlarida ilk bor muhrlaydi. Shuningdek, akademik Yunus Rajabiy (1897-1976) ham Olti maqom tizimini ikki bor 50-yillar va 60 - 70- yillar davomida nota yozuvlari bilan bosmadan chiqardi.

Maqomlarning aytim (ashula) bo`limidan o`rin olgan Saraxbo,r, Talqin, Nasr va Ufar nomli ashula yo`llarini ijro etish har bir xonandadan aytim san`atining murakkab va mukammal namunalarini namoyon etishni talab etadi. Maqom ashulalarida qo`llangan aruz vaznidagi ko`plab she`riyat (Lutfiy, Sakkokiy, Atoyi, Hofiz, Jomiy, Navoiy, Fuzuliy, Bobur, Mashrab va boshqalar ijodi) namunalarini yod olishlari lozim edi.

Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyevning 2018-yil 6-aprelda imzolangan “Xalqaro maqom san`ati anjumanini o`tkazish to`g`risida” gi qaroriga, asosan, 6 – 10-sentabr kunlari yurtimiz ahli va mehmonlari ushbu nufuzli tadbirning guvohi bo`lishdi. Davlatimiz rahbari Qashqadaryo viloyatiga tashrifi chog`ida sohibqiron bobomiz Amir Temur qurdirgan Oqsaroyni ziyorat qilib, Shahrisabz qadimiy merosimiz bo`lgan maqomlarni dunyoga taratish uchun eng maqbul joy ekanligini ta`kidlagandi. Zero, “Shashmaqom” dunyoga kelgan o`sha davr ayni Amir Temur davlatchiligi tarixi bilan chambarchas bog`liq. Buyuk bobomiz davrida musiqa san`ati jadal rivojlanib, chinakam uyg`otish davrini boshdan kechirganligi, sozandalik va xonandalik, musiqa ilmi hamda bastakorlik kamol topganligi

haqida ko`plab manbalar mavjud. Ularda ta`kidlanishicha, XVII – XVIII asrlarga kelib, Shahrисабзда buxorolik va samarqandlik san`at ustalari hamkorligida "Shashmaqom" taronalariga raqsga tushadigan raqqoslar hamda sozandalar guruhlari tuzilgan. Anjumanda 70 dan ortiq davlatlardan san`atkorlar qatnashdi. Zero, ota-bobolarimizdan meros bo`lib qolgan maqom yo`nalishi yetti iqlim jahonda o`z o`rnini topib kelayotganligi, uning boshqa xalq va elatlar o`rtasida yuksalib kelayotganligining guvohi bo`lish mumkin. Xususan, biz aynan mustaqillik davrida ko`hna maqom ijrochiligi va an`anaviy ijodkorligida yuzaga kelgan yangicha ijodiy salohiyatning tiklanishini kuzatishga muyassar bo`lish mumkin. Shu bilan birgalikda, maqomning yangi yo`nalishini o`rta ta`lim maktab o`quvchilarining yoshiga mos bo`lgan qo`shiqlarni o`rgatish lozimdir.

Shuni aytib o`tish kerakki, garchand maqom cholg`u kuylarining nomlari serjihat ma`nolar kasb etsa-da, ammo ularning deyarli barchasi maqom "matnida", eng avvalo, doira usullari mazmunida qo`llaniladi.

Foydalaniladigan adabiyotlar:

1. I.Rajabov. Maqom asoslari. T. 1992.
2. Oqilxon Ibrohimov, Jamil Sadirov. Musiqa.7-sinf darsligi. T.2017.
3. Internet ma`lumotlari.

“ЎЛМАС ҚАДРИЯТЛАРНИНГ ҚАДИМИЙ ТУРИ”

Тошкент шахар Чилонзор тумани
126-мактаб технология фани уқитувчиси
Корабоева Маргубаҳон
Telefon raqam: (+998) 90 918 50 26

Аннотация: Ушбу мақолада ўлмас қадриятларимиздан бири бўлган каштачиликнинг ўзига хос хусусиятлари очиб берилади.

Калит сўзлар: кашта, зардўзлик, сўзана, зарпеш, чамбарак, чоклар, келинчок, гул нақшлар.

Кашталар санъатида хар бир миллатнинг ўзига хос ва энг куп куллайдиган нақшларини бўлади. Чунончи, ўзбек кашталарида ўсимликсимон, геометрик ҳамда гул нақшлари кўп булса , рус каштачилигида геометрик, ўсимликсимон шакллар, гуллар, куш ва мевалар кўзга ташланади. Қозоқ ва қирғиз каштачилигида эса қўпроқ ҳайвонлар, шох ва тувакларни эслатувчи элементлар тасвирланади.

Қадимий анъаналарга кура, бўлажак келинчаклар уз сепи учун ҳар хил каштачилик буюмларини тикишган. канчалик нозик, чиройли бўлса, шунчалик киммат баҳоланганди. Шу боис қизлар 7-9 ёшидан бошлаб кашталарни тикишга ўргатиларди. Уч, турт йилдан кейин мустақил кашта тика бошлайдилар. Моҳир уста бўлиб етишгач, улар хам тикаётган каштасида узининг гўзаллик ҳақидаги қарашларини, келажакдаги орзуларини ифодалашга ҳаракат қилгандар.

Каштачиликнинг хам бир неча турлари бор.

Зардўзлик- Зар ип билан кашта тикиш касби бўлиб, Ўзбекистоннинг айникса Бухоро вилоятида кенг таркалган. Зардўзи усулида тайёрланган кашталарда олтин, кумуш рангдаги ипак ҳамда сунъий ипак толалардан фойдаланилади.

Аппликация- лотинча ёпиштириш деган маънони билдириб, мато қофоз ва бошка материалларга ранг баранг газлама, қофоз бўлакларини ёпиштириш нет тикиш йули билан безашдир. Аппликация каштадузликнинг маҳсус тури бўлиб, у ўзига хос технологияга эга. Асосий матога рангдор мато парчасини ,чарм ва бошкаларни кадаб атрофи чокланади, аппликацияда кўпинча изма чокдан фойдаланилади.

Каштачиликда безак буюмлари турлари. Қадимдан юртимиз аёллари кашта тикишга уста бўлишган. Хар бир аёл оиласи учун керакли буюмларни тайёрлай билган. Безак буюмларининг тури жуда кўп. Масалан ,сузана, қирпеч, чойшаб, ойнахалта, чой халта, зардевор, палак, гулкурпа, дорпеч, парда, белбоғ, дуппи, куйлак даструмол, хамён, жойнамоз, сумка, нимча, мазаси -кавуш, халтача ва бошкалар бадиий дид билан безатилган.

Дуппи- Ўзбекистонда кенг тарқалган енгил бош кийими. Баҳмалга, сатинга, сидирга шойига ип, ипак ва зар билан дуппи гуллари тикилган. Узбекистонда Тошкент, Чуст, Бухоро, Самарканд, Бойсун, Шахрисабз дуппилари машхур. Юртимизнинг деярли барча худудида дуппи тикилади. Шу боис Ироқи,Чуст дуппи, Гилам дуппи, Чакма тур ,кизил гул, Пилтадузи, Зардузи,Тўлдирма каби миллий дуппи турлари пайдо бўлган. Хар бир дуппи яратилиш услугига эга бўлиб, улар бир-биридан фарқ қилади. Жойнамоз - ерга солиб устида намоз укийдиган тушама. Ислом динига эътиқод қилувчилар ишлатишади. Жойнамоз ҳар хил матодан тайёрланиб, уч томони меҳроб шаклида тикилган булади. Ундан мачит, мадраса ва уйларда фойдаланилади. Уни турли ўлчамда тикиш мумкин.Жойнамоз четларига кашта тикилиб , жуда чиройли қилиб безатилган бўлади.

Зардевор-уй жихози , у сидирга шойи баҳмал , сатинга кашта тикиб безатилган бадиий буюм. Зардевор узбек ҳамда тоҷикларда янги келиннинг уйига , деворига илиб қўйилади. У зар ип ёки ипак гажимли бўлиб , эни 40-70см, узунлиги мулжалланган уйнинг деворига мослаб тикилади.

Кирпеч-кирпуш , токчага тахлаб куйилган кийим кечак устидан ёки деворни вертикал бўш жойларига илиб , уйни безатиш учун ишлатиладиган бадиий буюм. Кирпеч кашталари қўлда ёки машинада тикилади. Кирпеч қулда изма кашта билан безалади. У кийим -кечакни чангдан саклайди ва уйни безаб туради. Одатда, палакка ўхшатиб тикилгани кирпеч -палак деб аталади.

Сўзана-форсча сўзани деб ҳам юритилади, игна билан тикилган деган маънони беради. Сўзана матога кашта тикиб тайерланган бадий буюм бўлиб , хонани безатиш учун деворга илиб қуйилади. У сатин ,бахмал , шойи ва бошка матоларга кашта тикиб тайерланади.У ўзига хос бадий куринишга эга. Матонинг рангидан усталаримиз кашта замини сифатида фойдаланади. Шунинг учун палакдан фарқ қиласди. У хар бир хонадонда бўлган, чунки кизлар турмушга чикишидан олдин ўзи учун сўзана тайерлаган. Ўртасига кўпинча доирасимон гул тикилиб, атрофи гулдор ислимий накшлар билан безатилади.

Чойшаб-форсча-тожиқча руйжотун чодири деган маънони билдиради.Чойшаб асосан тахмонга тутиш , етганда ёпиниш учун тўшак устидан тўшалади.Тўшак устидан ёзиладиган чойшаб кам каштали ок суруп, тахмонга тутиладиган сатин шойи ,бахмал ва бошқалардан тикилади. Хозирги вақтда чойшабдан сўзана каби бадий буюм сифатида хам фойдаланиб келишмоқда.

Кашта тикиш технологияси.

Кашта турли рангдаги ипак, малина, Зар ип билан игна, илмоқли бигизда ҳар хил матога машинада гул тикишдир. Кашта хар хил кийимларга, рузгор буюмларига тикилади. Каштачиликда мато ,кигиз, чарм, картон, зигир, жун , ипак, сунъий иплар ,зар иплар,майнин сим ,хом чармдан тайерланган тасмалар ,мунчоқ,маржон,метал пулакча ,кимматбаҳо табиий ва сунъий тошлар,шишадан тайерланган мунчок ва бошка материаллар ишлатилади. Каштачиликда маҳсус иш куроллари мавжуд булиб ,улар узига хос вазифани бажаради.

Чамбарак асосан егочдан ясалади,у доира ,квадрат,тугри туртбурчак шаклида булади. Кичик кашталарга доира чамбарак ишлатилади,чунки у кулай.Ип ва игна кашта тикиладиган матолар калинлигига мос тарзда танланади.Каштачиликда егоч дастали икки хил ,яни илмокли ва илмоксиз бигизлардан фойдаланилади.Айрим материалларга масалан, чарм ва картонга кийналмасдан тикиш учун илмоксиз бигизлар кулайрок.Накшлар учун уткир учли 10-12 см узунлиги кайчилар ҳам керак булади.Тикиш кулай булиши учун катим 50-60 см дан узун булмаслиги лозим,кашта чамбаракда тикилса ангишвона шарт эмас.Накш нусхаси хар хил материалларга турли йуллар билан туширилади.Масалан ,нусха кучириладиган когозлар,ахта,еруғлик ердамида накш чизилган когозни материал устидан куклаб чикилади ва кейин бу когозлар йиртиб олинади.Каштага иплар ранггини мослаб танлаш каштадуздан катта маҳорат ҳамда дид талаб киласди.Тугри танланган ип каштанинг жозибадор чикишига сабаб булади.Кулда кашта тикишнинг икки тури мавжуд: биринчиси матонинг аркок ҳамда урим ипларини санаб кашта тикиш ,иккинчиси эса матога гул тасвири контурини чизиб ,эркин тикиш.Санама кашта тури Узбекистонда кенг таркалган.Эркин кашта мато танламайди,туширилган тасвир чизиклари асосида тикилади. Узбек каштачилигига йурма, илма, ироки, босма, хомдузи, чамак, чипта хаел,баҳя чоклар кенг таркалган.Бадий кашталарда турли жойда турли чоклар ишлатилади. Шахрисабзда йурма, қандаҳаел, ироки,Тошкентда купрок босма чоки , Бухоро, Нурота, Самарканда йурма чоки билан тикилади.

Фоёдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Д. Жабборова « Ўкув қўлланма» Тошкент 2016
2. http://site.ziyonet.uz/ru/search?Find%5Bsearch_value%5D=zardo%27zlik&Find%5Bresource%5D=everywhere&controller=site&module=all

TEATR SAN'ATI TARIXI

Razzaqov Kamalbek Narimanovich
Xiva shahar 2-umumta'l'm maktabining
oliy toifali musiqa fani o'qituvchisi
Xiva, Xorazm, O'zbekiston
k_razzaqov@mail.ru
+998977025251

Annotatsiya: mazkur maqola “27-mart – Xalqaro teatr kuni” ga bag’ishlanadi.

Kalit so’zlar: madaniyat, san’at, musiqa, teatr, ilm-fan, darslik.

1961-yilda UNESCOning xalqaro teatr instituti IX konfederatsiyasi delegatlari tomonidan “27-mart – Xalqaro teatr kuni” deb e’lon qilingan.

Millatning madaniyatini ko’rsatib beruvchi san’atning bir turi – Teatr hisoblanadi. San’at sohasida tahsil olgan talabalarning ko’p qismi o’z ish faoliyatini teatrlardan boshlaydi. Teatrda asosan aktyorlar, musiqa ijrochilari, grim ustalari va yana bir qancha soha vakillari professional ish olib borishadi. Teatrlar shunisi bilan qiziqki, bu yerda voqealar jonli, ko’z o’ngingizda ijro qilinadi.

Teatr so’zi – yunonchadan olingan bo’lib, theatron - tomoshaxona, tomosha qilish joyi ma’nosini anglatadi. Teatr o’zida adabiyot, musiqa, raqs, qo’shiq, tasviri san’at turlarini mujassam etuvchi san’atning omuxta turi bo’lib, turli voqeа va hodisalar aktyorlar ijrosida namoyish etiladi. Asosiy maqsaddan kelib chiqib, teatrning opera, balet, dramatik, satira, qo’g’irchoq, pantamimo teatrlari, qo’shiq teatrlar va boshqa turlari mavjud. Ilk teatrlarda dehqonchilik, ov, turli marosimlar va odamlarning yana bir qancha kundalik mashg’ulotlari aks ettirilgan. Sahna ko’rinishlari soda bo’lib, hamma rol ijo qilgan, hamma tomosha qilgan, mahsus qurilgan sahna bo’lmagan. Haqiqiy tatarlar qadimgi Rim va Gretsiyada paydo bo’lib, tomoshalar asosan diniy mavzuda bo’lgan. U zamonda ikki xil teatr: tragediya va komediya teatrlari bo’lgan. Rollarni faqat erkaklar niqobda ijro qilganlar. O’sha zamon dramaturqlaridan: Esxil, Safokl, Evridiklar – “Grek tragediyasi”ning asoschilari ya’ni otasi, Aristofan esa “Komediya” janrining asoschisi hisoblangan. O’rta asrlarda teatr cherkov nazoratida bo’lib, tomoshalar ham diniy mavzuda bo’lgan.

G’arbda XVIII-XIX asrlar teatr gullab yashnagan davr hisoblangan. Sharqda asosan qo’g’irchoq teatri ommalashgan. Keyinchalik musiqiy tomoshalar keng tarqalgan. To’y va hashamlarda qo’g’irchoqbozlar, dorbozlar, polvonlar turli tomoshalar ko’rsatganlar. Tomoshalarda ayollar ishtirot etmagan, qo’shiq kuylashmagan va raqsga tushmagan. Bu vazifalarni faqat erkaklar o’zlari bajarishgan.

O’zbek teatrining tarixi 1914-yili 15-yanvarda Samarqandda Abdulla Avloniy rahbarlik qilgan “TURON” teatr truppassi jamoasi ijrosidagi Mahmudxo’ja Behbudiyning “Padarkush” spektakli namoyishi bilan boshlangan. 1918-yilda truppa “Davlat teatri” maqomini olgan va o’sha yildan Mannon Uyg’ur badiiy rahbar va rejissor lavozimiga tayinlangan. Teatr jamoasiga Abror Hidoyatov, Yetim Bobojonovdan tashqari o’sha davrda ayol aktyorlar ham kelib qo’shilgan. Dramaturgiya ham kuchaygan. Fitrat, Cho’lpon, Xurshid, Hamzalar zamon talabiga mos pyesalar yaratishgan. Shulardan “Boy ila hizmatchi”, “Zaharli hayot”, “Abulfayzxon”, “Yorqinoy”, “Hujum”, “Farkod va Shirin”, “Layli va Majnun” kabi spektakllar dovrug’ qozongan.

1930-yilda poytaxt Toshkentga ko’chishi munosabati bilan, teatr ham Toshkentga ko’chirilib “Hamza teatri” deb atala boshlagan. Ko’p yillar davomida sof drama yo’nalishida faoliyat yuritgan Hamza teatri 1993-yil “O’zbek davlat akademik teatri” maqomi bilan taqdirlangan. 2001-yil teatr binosi mukammal ta’mirlanib “O’zbek milliy akademik teatri” maqomiga ega bo’ldi.

O’zbekistonda bugungi kunda qirqqa yaqin professional teatrlar faoliyat yuritib kelmoqda. Respublikamizning barcha viloyatlarda teatrlar mavjud bo’lib, ularning bir qanchasida rus aktyorlar ham faoliyat ko’rsatib kelishmoqda. Bu teatrlarda har yili 200ga yaqin turli mavzulardagi asarlar sahnalashtiriladi.

O’zbekiston Respublikasi mustaqillikka erishgandan so’ng, teatrlar faoliyatini targ’ib etish borasida ko’plab ishlar amalga oshirilmoqda. Hususan, “Seni kuylayman zamondosh”, “Debyut”, “Sahnada zamon qahramoni” ko’rik-tanlovlari, “Teatr.uz”, “Toshkent bahori”, “Humo” singari

festivallarning muntazam o'tkazib kelinishi teatr ijodkorlari ayniqsa, yosh iqtidor egalarining ijodiy izlanishlarini munosib baholash, ular yaratgan sahna asarlarini targ'ib qilish, milliy teatr san'atimizning dunyo jamoatchiligiga keng namoyish etishda xizmat qilmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Tursunboyev S. "O'zbek teatri tarixi", T., 2007;
2. Tursunboyev S. "Xorijiy teatr tarixi", T., 2005;
3. Raxmonov M. "Hamza – o'zbek davlat akademik teatri tarixi", T.2000;
4. Qodirov M. "O'zbek teatri an'analari", T.,1976;
5. Avdeev A.D. "Происхождение театра", М.— Л., 1959.
6. www.wikipedia.com
7. www.ziyonet.uz

RUBOB-PRIMA CHOLG'USI

Xudoybergonov Bekmamat Abdusharipovich
Xiva shahar 5-sonli BMSMning
Rubob-prima sinfi o'qituvchisi
Xiva, Xorazm, O'zbekiston
+998914327815

Annotatsiya: O'zbek xalq cholg'ularidan biri bo'lган "Rubob-prima"ning yaralish tarixi va ijrochilik holati to'g'risidagi ma'lumot.

Kalit so'zlar: rubob-prima, madaniyat, san'at, musiqa, ilm-fan, darslik.

Bugungi kunda musiqiy ta'lim tizimida cholg'ularda o'qitish kundan-kun rivojlanib, yangilanib yanada kengroq imkoniyatlarni yuzaga keltirmoqda. Ayniqsa, o'quvchi yoshlarni bo'sh vaqtlarini mazmunli o'tkazish maqsadida yurtboshimiz tomonidan ilgari surilgan beshta tashabbus talablarining birinchisi – yoshlarimizni musiqa, rassomlik, teatr va san'atning boshqa turlariga jalg etish bo'yicha bir qator ishlar amalga oshirilmoqda. Respublikamiz bo'yicha BMSMlarda o'quvchi yoshlarga o'zbek xalq cholg'u asboblarida, hususan rubob-prima cholg'u asbobida ijro uslublarini o'rgatilib kelimoqda. Quyida rubob-prima cholg'usi, uning yaratilish tarixi va ijro imkoniyatlari to'g'risida ma'lumotlar keltirib o'tamiz.

1943-yilda San'atshunoslik ilmiy-tadqiqot instituti qoshida o'zbek xalq cholg'u sozlarini takomillashtirish tajriba laboratoriyasining ochildi. Professor A.I.Petrosyans rahbarligida ko'pgina cholg'ular qayta ishlandi va ularning yangi turlari, shu jumladan ruboblar oilasi ham yaratildi. Ya'ni rubob cholg'usi asosida ushbu cholg'uning rubob prima, metso soprano va alt turlari paydo bo'ldi. Sozgar usta S.E.Didenko (1911 – 1988) tomonidan ishlangan rubob prima cholg'usi katta tovush diapazoniga va keng ijrochilik imkoniyatlariga ega bo'lib, mizrob bilan chalinadigan sozlar sirasiga kiradi.

Rubob primaning torlari to'rttaligi, ularning barchasi metalldan ishlanganligi cholg'uda o'zbek xalq musiqasi namunalari, O'zbekiston kompozitorlari asarlari bilan birga jahon kompozitorlik ijodi namunalarini ham ijro etish imkonini beradi. Rubob prima kosasi yog'och qovurg'achalarini birlashtirib yasaladi, dastasi esa o'rik daraxti yog'ochidan ishlanadi. Kosasiga baliq terisi qoplanadi. Cholg'u torlarini tutib turishi uchun kosa tagiga to'rtta ilmoqlar o'rnatiladi. Kosa bilan dasta tutashgan joyida, dastaning ikki tomonida shoxsimon fason qulog'i mavjud bo'lib ular o'ziga xos bezak vazifasini o'taydi. Torlar rubobning bosh qismiga o'rnatiladigan mexanik quloqlarga taqiladi va cholg'u dastasining boshidagi shayton xarrak hamda kosaga qoplangan baliq terisi ustida joylashgan xarrak orqali ilmoqlarga o'tkaziladi. Shayton xarrak va teri ustidagi xarrak torlarning dasta uzra muayyan balandlikda joylashishini ta'minlaydi. Xarrak yumshoq yog'ochdan bo'lmasligi, aksincha qattiq pishiq va sifatli bo'lishi lozim. Chunki xarrak tovush sifatiga katta ta'sir ko'rsatadi. Rubob prima dastasi 24 ta metall plastinkalar bilan bo'lingan bo'lib, ular orasidagi o'zaro masofa parda deb yuritilidi. Pardalar sozning bosh qismidan kosasiga qarab sanaladi. 2, 5, 7, 10, 12, 14 raqamli pardalarga o'ziga xos bo'lган, turli ko'rinishdagi plastmassa yoki sadafdan ishlangan bezak – belgilar o'rnatilgan bo'lib, ular soz dastasida notalar joylashishini aniqlashda yordam beradi.

Aytib o'tilgandek, rubob prima to'rtta torli cholg'u bo'lib, birinchi va ikkinchi torlar po'latdan silliq yasalsa, uchinchi va to'rtinchi torlar po'lat torga o'ralgan holatda tayyorlanadi. Amaliyotda birinchi tor 0.24 mm, ikkinchi tor 0.28 mm, uchinchi tor asosi 0.30 mm, o'ralgani 0.70 mm, to'rtinchi tor asosi 0.45 mm, o'ralgani bilan 0.95 mm qalinlikda tayyorlanadi. Rubob prima cholg'usi kvinta intervali bo'yicha sozlanadi.

IJROCHILIK HOLATI

Rubob prima cholg'usi o'tirgan holda chalinadigan sozlardan hisoblanadi. Bunda asosan ijrochining gavda qismlari erkin holatda bo'lishi va stulning yarmiga, ya'ni orqaga suyanmasdan o'tirish talab etiladi. O'tiriladigan stul balandligi sozanda tizzasidan sal pastroq bo'lgani ma'qul. Chunki o'ng oyoq chap oyoq tizzasiga qo'yilganda qulay bo'lishi lozim. Rubob prima

o'ng oyoqning son qismi hamda gavdaning ko'krak qismi o'rtasida qo'yiladi va o'ng qo'lning bilak qismi bilan kosasi tutib turiladi. Bunda gavda egilib qolmasligi, ya'ni ijrochi cholg'u kosasiga bukilib o'tirmasligi kerak, buning uchun o'ng oyoq gavdani erkin tutadigan darajada ko'tarilib cholg'u kosasini tutib turishi maqsadga muvofiq. O'ng qo'l esa kosaning ilmoqlar joylashgan qismi tomonidan tutib, kaft va barmoqlar bilan ijro uchun qulay bo'lgan masofada torlar uzra joylashishi kerak bo'ladi.

Demak, ijrochilik holatida o'ng qo'l rubob prima kosasini uch tayanch nuqtada tutib turadi:

- O'ng oyoqning son qismi.
- Gavdaning ko'krak qismi.
- O'ng qo'lning bilak qismi.

Mizrob bosh va ko'rsatgich barmoqlarning so'nggi bo'g'inlari bilan ushlanadi.

Chap qo'l rubob prima dastasini tutib turadi.

Ijrochilik holatining to'g'ri qo'yilishi ayniqsa o'qitishning dastlabki bosqichlarida muhim ahamiyatga ega. Chunki noto'g'ri qo'yilgan ijrochilik holati o'quvchining gavda qismi rivojlanishiga salbiy ta'sir ko'rsatib qo'yishi, yuqori bosqichlarda esa ijro mahoratining past bo'l shiga olib keladigan asosiy omillardan biridir.

Foydalanimgan adabiyotlar:

1. A.Gochbakarov, "Rubob-prima cholg'usi", T.,2015;
2. A. Petrosyans, "Cholg'ushunoslik", 3-nashri. T .,1990;
3. A.Dadamuxammedov, "Rubob prima darsligi". T.,2004

**"ЎЗБЕКИСТОНДА ИЛМИЙ-АМАЛИЙ ТАДҚИҚОТЛАР"
МАВЗУСИДАГИ РЕСПУБЛИКА 19-КЎП ТАРМОКЛИ
ИЛМИЙ МАСОФАВИЙ ОНЛАЙН КОНФЕРЕНЦИЯ
МАТЕРИАЛЛАРИ**

(12-қисм)

Масъул мухаррир: Файзиев Шоҳруд Фармонович
Мусаҳҳих: Файзиев Фарруҳ Фармонович
Саҳифаловчи: Шахрам Файзиев

Эълон қилиш муддати: 30.08.2020

Контакт редакций научных журналов. tadqiqot.uz
ООО Tadqiqot, город Ташкент,
улица Амира Темура пр.1, дом-2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Тел: (+998-94) 404-0000

Editorial staff of the journals of tadqiqot.uz
Tadqiqot LLC The city of Tashkent,
Amir Temur Street pr.1, House 2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Phone: (+998-94) 404-0000